

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLÂHIYAT FAKÜLTESİ
Yayın No. : 55

TÜRKİYE DİYANET
VAKFI

GÜNÜMÜZ DİN BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI VE PROBLEMLERİ
SEMPOZYUMU
(27 - 30 Haziran 1989)

SAMSUN — 1989

TAŞAVVUF TARİHİ ARAŞTIRMALARI ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARA
Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi

Aslında İslâmî-dinî ilimlerle uğraşanlar için problemler aşağı yukarı aynıdır. Bunun için tebliğime şu beyti okuyarak başlamak istiyorum :

Kadd-i didarı kimi serv okur kimi elif
Cümlenin maksudu bir amma rivayet muhtelif.

İLK TESBİTLER :

Günümüz Türkiye'sinde yapılan ve yayınlanan tasavvuf tarihi ve tasavvufî hayatla ilgili telif-tercüme eserlere bakıldığında iki değişik kitap çeşitiyle karşılaşmaktadır. Bunlardan biri tasavvufî hayatı sevmek ve sevdirmek için, tarikat mensuplarının ihtiyaç duyduğu vaaz, nasihat ve menkibe türü kitaplardır. İkinci gurup eserler ise daha çok İlahiyat Fakültelerinde görev yapan öğretim elemanlarının yayınladığı, ilmî üslûb ve usulü muhafaza eden eserlerdir.

Cumhuriyet döneminde özellikle 1950 den sonra birinci gurup eserlere imza atan pekçok isim varsa da ikinci gurup eserleri başlatanların başında Abdülbakî Gölpınarlı ve Ömer Lütfi Barkan'ı saymak gerekir. Şark klâsikleri arasında çıkan tasavvufî eserleri de unutmamak lâzımdır: Mesnevî, Fusûsu'l-Hikem, Gülşen-i Râz, Lemeat, Heyâkeli'n-Nûr, Kuşeyrî Risalesi, İlahîname, Menakıbu'l-Arifin, Divan-ı Kebir, Maarif, Makalât, Mantıku't-Tayr...

Tesbit etmemiz gereken ikinci husus da Tasavvufî hayatın her zaman aktüalitesini korumuş olmasıdır. Bu «aktüel» olmada tasavvufî hayatın içinde olanlar kadar bu hayata karşı olanlar da rol oynamaktadır. Bir başka ifade ile tasavvufî düşünceye karşı kaleme alınan eserler de konunun gündemde kalmasını sağlamaktadır.

Konunun yasal durumu ise herkesin malûmudur.

PROBLEMLER :

Bilindiği gibi ilmî araştırmaların iki temel unsuru vardır :

1. İnsan

2. Alet (Kalem, kâğıt, kitap, para...)

Dolayısıyla tebliğimizdeki sözler de bu konular etrafında dönüp dolaşacaktır.

1. İnsan : Her konuda olduğu gibi insan unsuru ilmî araştırmalar için de önşarttır. İlmî araştırmalar için kapasite ve kabiliyeti olan insanları bu yöne kanalize edememek en büyük problemlerimizden biri olmalıdır. İlmî zihniyet, hakikatı arayıp bulma aşkı, meseleleri tenkid ve tahlile tâbi tutularak çözme yeteneği herkeste yoktur. Bu meziyetlere sahip olmayanlarla mesafe katedileceğini düşünmek ise zordur.

2. Kütüphane - Arşiv : İlmî araştırmalar için arşiv ve kütüphanenin önemine burada temas etmek fazlalık olur. Fakat bir vakıa var, o da bu hizmetlerden ilim adamlarının memnun olmadığıdır. Arşivlerin tasnifi bir tarafa bazı büyük kütüphanelerimizde bulunan yazma eserlerin katalog fişleri dahi yoktur. Araştırıcı çok ilkel şartlarda kitabın varlığını aramakla işe başlamak durumundadır. Şanslı ise aradığını bulacaktır. Farzedelim şansı var kitabı buldu, bu sefer para bulması gerekecektir. Bir an için onu da bulduğunu farzedelim, zaman bulması gerekecektir. Çünkü bir eserin filmini almak ilim yolcusunun aylarını alabilir. Diyelim, kitabı buldu, para da buldu, zaman da buldu. Kitabın filmini —film senaryosuna konu olacak zenginlikte bir macera ile— elde etti. Mesele bitti sayılmaz. Bazı yetkililer ilim adamlarına ve araştırıcılara bir «hırsız» gözüyle baktığı için her an zorluklarla, kaprislerle ve kıskançlıklarla karşı karşıya kalacak demektir.

Nedir bu halin sebebi? Bize göre bu halin sebebi yıllarca eski eserleri atan, satan ve yırtan marazî bir halin ters dönmüş şeklinden başka bir şey değildir. Hocalarımızdan birini «kleptomana» teşhisiyle(!) kütüphaneye sokmak istemeyen kütüphane müdürleri tanıyorum.

3. Coğrafi alan genişliği : Tasavvufî düşünce değişik coğrafi alanlarda farklı tonlarda gelişme göstermiştir. Bu farklı uzantıları tesbit etmek için değişik coğrafi bölgelerde gelişen tasavvufî düşünceyi incelemek gerekmektedir. Bir başka ifade ile Osmanlı toprakları kadar Orta Afrika'da veya Malezya'da doğup gelişen tasavvufî düşünceyi ana hatlarıyla bilmek gerekmektedir. Aksi halde meseleye «bütün» olarak bakmak mümkün olmayacaktır. Melâmilik konusu buna güzel bir misaldir. Melâmiliğin ikinci ve üçüncü dönemi Osmanlı topraklarında yaşadığı için Arap ülkelerinde bu konu üzerinde araştırma yapan meslekdaşlarımızın eserlerinde bu dönemlerle ilgili bilgilere rastlamamız

mümkün olamamaktadır. Halbuki Osmanlı dönemi tasavvufî düşüncesini melâmîlerden ayrı olarak ele alıp incelemek bir eksikliği işin başında kabul etmek demektir.

4. Yabancı Dil Meselesi : Coğrafi alan genişliği tabii olarak yabancı dil meselesini gündeme getirmektedir. Tasavvuf Tarihi araştırmalarının temelinde Arapça, Farsça, Türkçe, Urduca'nın yanında başta İngilizce olmak üzere Batı dillerine de ihtiyaç vardır. Asya Avrupa ve Afrika'da yaşayan ve kendi dillerinde Tasavvuf Tarihi ile ilgili eserler neşreden meslekdaşların çalışmalarının güzel bir icmalı bizi hedefe yaklaştıran bir faaliyet olacaktır.

5. Meslekdaşlararası haberleşme eksikliği : Aynı bilim dalında hizmet verenlerin zaman zaman bir araya gelememeleri de araştırmalar açısından mühim bir kayıptır. Bu kopukluk bazı kaynaklardan haberdar olamamaya sebep olduğu gibi aynı konuları incelemeye ve tedahüllere yol açmaktadır. Bu da vakit israfından başka bir şey değildir.

6. Bakış farklılığı : Tasavvuf tarihi ile ilgili eser neşredenlerde de iki yönlü bir problem vardır : Bunlardan birincisi tasavvufu idealize edenlerin bakışıdır. Bunlara göre tasavvuf tarihi araştırmalarında tenkidin yeri yoktur. Süfîlerin her davranışı doğrudur. Yanlış gibi görülen şeyler bizim anlayışımızın eksikliğinden kaynaklanmaktadır. İkinci gurup yazarlar ise tekke ve zaviyelerin kapalı oluşundan hareketle meseleye menfi açıdan yaklaşmaktadır. Tasavvuf ve tarikatları «öcü» olarak göstermek bu çalışmaların özetidir. İlâhiyat Fakültelerinin dışında din sosyolojisi ile ilgilenen bazı ilim adamları zaman zaman gerçeğe daha çok yaklaşmaktadırlar.

7. Toplumun bakışı : Tasavvuf Tarihi araştırmalarına muhatab olan insanları da üç grupta toplamak mümkündür :

1. Tasavvufî hayatın içinde olanlar,
2. Tasavvufî hayata karşı olanlar.
3. Sadece bilgilenmek için okuyanlar.

Tasavvuf tarihi araştırmalarının ilmî bir üslûb ve objektif esaslar çerçevesinde yapılmış olması ilk iki gurubu da tatmin etmemektedir. Birinci gurup üslûbu soğuk ve yavan bulurken ikinci gurup, söylenenlerle dinî esasların ters düştüğüne inanmaktadır. Birinci gurup objektifliği fantezi ve musteşrikvarî bulurken ikinci gurup daha çok, reddiye ve tenkid aramakta, tasavvufî yorum teşhis ve tesbitleri ciddiye almamaktadır.

8. Yasal durum : Tarikatların yasak oluşu, tasavvuf tarihinin dününü araştırmada büyük bir zorluk çıkarmıyorsa da meselenin bugünü tesbit etmede tıkanıklıklara sebep olmaktadır. Konu ile ilgili ya-

zılan eserlerde olsun, anket tipi çalışmalarda olsun söylenen ve yazılan şeyler her zaman hakikati aksettirmemektedir. «Acaba suç mu işlerim?» «Söyleyeceklerim Ceza Kanununa girer mi?» gibi sorular meselenin yaşayan yönünü tesbit etmemizi zorlaştırmaktadır. Tasavvufî hayatın içinde olan veya şeyh durumunda olan insanların beyanatları de aynı endişelerle malûl olduğundan bu ifadelerle neticeye gitmek pek sağlıklı görülmemektedir.

9. Ne kazandıracak? : Tasavvufî düşünce bizim zihniyetimizi oluşturan güçlerin başında sayılmalıdır. Bunun için tasavvuf tarihi araştırmaları dünümüzü ve bugünümüzü izah etmek için önemli ipuçlarını barındırmaktadır. Bu gerçekleri arayıp bulmak, yazmak ve yaymak ile tasavvufu sevmek veya sevmemeyi birbirine karıştırmamak gerekir.

10. Çareler : Tasavvuf tarihi ile ilgili araştırmaların sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için alınması gereken tedbirlerin bir kısmını şöyle sıralamak mümkündür :

1. Kütüphaneleri bütün teknik imkânlarıyla birlikte ilim adamlarının hizmetine sunmak. Bunun için 16 Ekim 1986 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanan «Kamu Kurum ve Kuruluşlarına ait Eserlerden Faydalanma Usûl ve Esasları Hakkında Tüzük» gözden geçirilmelidir. Kitap, arşiv ve kütüphaneyi ilim adamlarının —gerekirse 24 saat hiç kapanmamak üzere— hizmetine sunmak için ikinci «ermeni» olayını beklemeye gerek yoktur.

2. Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Enstitüsü ve bu enstitüye bağlı yeterli bir kütüphane fikri Cumhuriyet öncesi düşünülen bir fikir olmasına rağmen hâlâ gerçekleşmemiştir. Bunu yeniden gündeme almak gerekir.

3. Meslekdaşlararası haberleşme ve bilgi akışının yollarını bulmak ve süratle devreye sokmak şarttır. Orta öğretimdeki adıyla «zümre toplantıları» yapmamız, birbirimize kuvvet vermemiz gerekmektedir.

4. Tasavvuf dünyasının muhtelif görüntü ve malzemelerini korumak, filme almak, arşivlemek bir diğer husustur. Konya'da olduğu gibi bazı dergâhları aslına uygun olarak tamir edip müze olarak korumak, tarikat zikirlerine belgesel olarak sahip olmak gerekir.

5. Bu alana ilgi duyan gençlerin elinden tutulmalı, onlara maddî manevî imkânlar bulunmalı, onların daha iyi şartlarda ilim âleminde yerlerini almaları temin edilmelidir. Bunu yapamazsak onlar da bizimle beraber şu mahzûn beyti tekrarlayıp duracaklardır :

Bedbaht ana dirlere ki elinde cühelanın
Kahrolmak için kesb-i kemâl-i hüner eyler.